

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ОБРАЗІВ «СВОГО» ТА «ЧУЖОГО»

Філіпович М. Б., Шемонаєв О. В.

ВСТУП

Процеси формування образів «свого» та «чужого» є універсальними й простежуються в багатьох націях. Це явище – частина механізму ідентичності: спільнота визначає себе через відмежування від «інших». У XX ст. вивчення цього явища сформувалося в окремий науковий напрямок імагологію – наукова дисципліна, що вивчає образи «свого» та «чужого» у літературі, культурі й суспільстві. Вона аналізує, як одна культура чи нація репрезентує іншу, які стереотипи та уявлення формуються, і як ці образи впливають на ідентичність та комунікацію. Імагологія (від лат. *imago* – образ) – напрям компаративістики, що досліджує репрезентацію національних та культурних образів у літературі й культурі. Виникла у французькому літературознавстві 1950-х рр. (Жан-Марі Карре, Маріус-Франсуа Гійяр).

Методологічною основою дослідження є імагологічний підхід, доповнений концептами колективної пам'яті та аналізом медіа як сучасного середовища трансляції образів. Залучення масової культури, соціальних мереж та інформаційних операцій розглядається як розширення імагології у сучасному контексті, а не як окремі автономні методи. А також, у дослідженні дихотомія «свій/чужий» використовується на трьох рівнях: як аналітична імагологічна категорія; як елемент історичної та культурної пам'яті; як інструмент сучасної медійної та політичної мобілізації.

Роботи Е.Саїда заклали фундамент аналізу «чужого» як конструкції влади та домінування¹. А. Ассман та Я. Ассман досліджуючи колективну пам'ять, зазначали, що поняття «свій/чужий» виступає механізмом ідентифікації та виключення². Американські та європейські історики (наприклад, Т. Вілсон, Г. Доннан) аналізують кордони як простір зустрічі «своїх» і «чужих»³.

Образи «свій/чужий» активно досліджуються як в Україні, так і у світовій гуманітаристиці – від імагології та літературознавства до історії кордонів і соціокультурної дистанції. В Україні працюють дослідники на перетині філології, історії та культурології, а у світі ця тема розвивається в рамках постколоніальних студій, *memory studies* та *border studies*.

Серед українських дослідників варто зупинитися на працях Н. Ступницької та О.Ленської з Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна,

¹ Said E. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1979.

² Assmann A. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.; Assmann J. *Religion and Cultural Memory*. Stanford: Stanford University Press, 2006.

³ Wilson T., Donnan H. (eds.). *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

які аналізують дихотомію «свій/чужий» у контексті імагології, підкреслюючи роль образу як ключової категорії у формуванні культурних ідентичностей⁴. Через призму теорій кордонів та порубіжжя, акцентуючи на соціокультурній дистанції та впливі збройного конфлікту на Сході України досліджує «свій/чужий» О. Кривицька⁵.

О. Гнатюк аналізує українські дискусії про ідентичність після розпаду імперій простежує, як українська інтелігенція осмислює «своє» – національне, культурне – у протиставленні «чужому» – імперському, радянському, російському. Дихотомія «свій/чужий» тут присутня як структурний мотив, хоча не завжди у термінах імагології⁶.

У роботі «Паралельний світ» Н. Яковенко досліджує ментальні уявлення та ідеї в Україні XVI–XVII ст. Авторка показує, як люди ранньомодерної доби вибудовували уявлення про «своє» середовище (родина, громада, конфесія) і як маркували «чужих» (іноземців, іногородців, «варварів»). Тут «свій/чужий» виступає як історико-антропологічна категорія, що допомагає зрозуміти соціальні ідентичності та межі культурного простору.

Таким чином, українські гуманітарії активно інтегрують імагологічний підхід у літературознавство, культурологію та історію, розглядаючи «чужого» як дзеркало власної ідентичності.

1. Джерела формування образу «свій»/«чужий»

Українсько-польське поборювання в образах «свій»/«чужий» не є чимось винятковим і притаманним лише цим двом націям. Ще у XIX ст. образ «чужого» формувався через франко-пруські війни у німців та французів. Завдяки чому у французькій культурі німець поставав як «варвар», у німецькій – француз як «легковажний» і «чужий». Література й карикатура активно підтримували ці стереотипи. Не рідко образи формувалися через історичні конфлікти та колоніальні практики. Так, ірландці в британському дискурсі довго сприймалися як «чужі» – бунтівні, «менш цивілізовані». В ірландській культурі англієць був образом колонізатора, «панівної» влади. Ці образи закріплювалися у фолклорі, політичних памфлетах і літературі. У японській культурі XIX–XX ст. китайці часто постали як «традиційні», «застарілі» – чужі у модернізаційному дискурсі. У китайській культурі японці – «чужі» агресори, особливо після подій Другої світової війни. Корінні американці в культурі США довго зображалися як «чужі» – небезпечні, «дикі». Водночас у самих корінних народів образ «свого» протиставлявся «чужому» колонізатору.

Еволюція міжнаціонального співжиття виробила певні узагальнені закономірності завдяки яким розвивається образ «свого»/ «чужого». Перш за все це на релігійному світогляді: католики/протестанти, християни/мусульмани. Благодатним ґрунтом у цій сфері є також політика та війни: конфлікти завжди

⁴ Ступницька Н., Ленська О. Образ «свій/чужий» у сучасній імагології. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2018.

⁵ Кривицька О. Соціокультурна дистанція та образ «чужого» в умовах збройного конфлікту на Сході України. Київ : Інститут соціології НАН України, 2020.

⁶ Гнатюк О. Прощання з імперією: українські дискусії про ідентичність. Київ : Критика, 2005.

загострюють образ «чужого». А засобом укорінення у національній історичній колективній пам'яті стали література та мистецтво: створюють символічні й міфологічні образи «інших».

Джерела формування образів в українсько-польському співіснуванні слід шукати в історичному досвіді, який протягом століть поєднував елементи співпраці та конфлікту. Періоди Речі Посполитої, козацьких воєн, поділів Польщі, національних рухів XIX ст. та драматичних подій XX ст. створили багатопланову матрицю взаємних уявлень. У польському дискурсі українець часто поставав як «інший» – носій степової свободи, непокірності, а інколи й загрози. В українському ж дискурсі поляк нерідко асоціювався з владою, пануванням, культурною домінацією. Ці уявлення були результатом не лише реальних історичних подій, а й їхнього символічного осмислення в літературі, фольклорі та політичній риторичності. Формування образу тривало від ранньомодерних уявлень про «русина-поляка» до романтичних міфів XIX ст. та ідеологічних конструктів XX с. Як наголошував Ю. Шевельов – уявлення про «чужого» завжди відбивають власні страхи, цінності та культурні межі⁷.

Важливу роль у формуванні образів «свого» та «чужого» відіграли релігійні відмінності. Католицизм і православ'я/греко-католицизм стали не лише конфесійними, а й культурними маркерами, що визначали межі групової ідентичності. Релігія виконувала функцію символічного кордону, який підсилював відчуття відмінності та сприяв формуванню стереотипів. У польському наративі православний українець часто сприймався як «східний», «менш цивілізований», тоді як у українському – католик-поляк асоціювався з «паном» або «завойовником».

У XVI–XVII ст. польсько-українські контакти визначалися моделлю «gente Ruthenus, natione Polonus», сформульованою С. Оріховським. Вона відображала інтеграцію української шляхти в польську політичну націю, але водночас підкреслювала релігійні та культурні відмінності. С. Оріховський писав: «Я – русин за походженням, але поляк за нацією»⁸. Цей вислів став символом подвійної ідентичності, де «своїм» був той, хто належав до політичної спільноти, а «чужим» – той, хто залишався поза нею. За даним концептом українці в польському просторі мислилися як культурно інтегровані, але етнічно відмінні.

Релігійні відмінності також закладали основу для уявлення «свого» як католика і «чужого» як православного чи козака. Берестейська унія (1596): створила новий тип «своїх» – уніатів, які були водночас «своїми» для католицької Польщі й «чужими» для православної України. А полемічна література XVII ст., зокрема тексти М. Смотрицького та інших авторів, підкреслювали релігійні межі між «своїм» і «чужим».

У XIX ст. польські романтики (Ю.-Б. Залеський, С. Гошинський) створювали екзотизований образ України – міфологізованої, казкової, «чужої» країни, яка водночас була джерелом натхнення. Ю.-Б. Залеський у поезії писав: «Україна – край пісень і легенд, край степів безкраїх». Цей образ був

⁷ Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і довкруги): спогади: у 2 т. / Ю. Шевельов (Юрій Шерех). Харків ; Нью-Йорк: вид. часопису «Березіль», вид-во М. П. Коць, 2001. Т. 1: В Україні. 429 с.; Т. 2: В Європі. 304 с.

⁸ Orichowski S. Opera omnia. Kraków, 1574.

екзотизованим, який романтизував українську природу та фольклор, але водночас відчужував українців як «інших». Екзотизований образ – це культурна конструкція, яка виникла переважно в польській та західноєвропейській літературі XIX ст. Україна постає як «чужа» і водночас приваблива територія, сповнена романтики, дикої природи й фольклорної автентики. Для українських інтелектуалів це означало редукцію їхньої культури до «етнографічного матеріалу». Я. Грицак зазначав: «Для польського романтизму Україна була радше сценою для власних міфів, ніж самостійним суб'єктом»⁹. Для українців – це був виклик, адже їхня культура ставала «об'єктом» чужої романтизації, а не самостійним голосом. Цей екзотизований образ України можна порівняти з тим, як у європейській культурі екзотизували Балкани чи Ірландію – як «романтичні окраїни» цивілізації.

Літературні та політичні дискурси XIX – поч. XX ст. у польській культурі конструювали українця як «чужого» через призму історичних конфліктів (козацькі війни, гайдамаччина). Наприклад, С. Гошинський у поемі *Zamek kaniowski* (1828) змальовує гайдаків як руйнівну силу, що загрожує польському порядку. Твори Г. Сенкевича (особливо «Вогнем і мечем») закріпили в польській свідомості образ українця як бунтівника та «чужого» в межах Речі Посполитої. Польський театр XIX ст. активно використовував українські топоси (козацтво, побут), конструюючи візію України як культурного пограниччя.

Водночас українська література (Т. Шевченко, П. Куліш) формувала образ поляка як «пана», колонізатора, що уособлював чужу владу. Т. Шевченко у «Гайдамаках» писав: «Пани ляхи, пани ляхи, що ви наробили!». І. Нечуй-Левицький – один із тих українських письменників XIX ст., чия творчість дуже виразно відображає формування образів «свого» та «чужого» у польсько-українському контексті. У його творах («Микола Джеря», «Бурлачка») поляк часто асоціюється з «чужою культурою», яка намагається домінувати. Його тексти відображають пам'ять про польсько-українські конфлікти XVIII–XIX ст. Образ поляка як «чужого» закріплюється через історичні травми, але водночас стає літературним символом соціальної нерівності, відображаючи селянську свідомість XIX ст.

XX ст. відзначається формуванням ідеологічних конструктів, які і до сьогодні залишаються важливим матеріалом для дослідження культурної пам'яті та подолання історичних травм. Так у міжвоєнний період польська пригодницька проза (наприклад, твори Г. Сенкевича) чітко ідентифікувала українця як «ворога», тоді як радянська література часто створювала узагальнений образ «іншого» без конкретної національної ідентифікації. Це відображало різні політичні стратегії: польську – національну, радянську – класову (табл. 1).

⁹ Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота. Київ: Критика, 2006.

Таблиця 1

**Узагальнений порівняльний аналіз змін образів «свого» та «чужого»
у польських та українських дослідженнях від XVI до XXI ст.**

Період	Український образ поляка	Польський образ українця
XVI–XVII	Пан, католик, чужий релігійно	Русин-поляк, інтегрований, але чужий релігійно
XVIII	Колонізатор, пан	Небезпечний інший (гайдамаки)
XIX	Пан-колонізатор, але культурний партнер	Екзотичний інший, джерело натхнення
XX	Чужий у конфліктах, сусід у локальних практиках	Ворог у війнах, узагальнений інший
XXI	Сусід, партнер, співтворець	Інший у пам'яті, але сучасний сусід і партнер

Якщо вести мову про останні десятиріччя XX ст. – початок XXI ст., то праці українських дослідників охоплюють літературознавчий, соціологічний, історичний та культурологічний виміри образу поляка в українській свідомості. Вони показують, як цей образ змінювався – від «пана-колонізатора» до «сусіда-партнера», залежно від епохи, регіону та покоління. Зокрема Б. Гончаренко досліджує процес ідентифікації через історичні романи та критичні тексти. Проводячи аналіз дихотомічного дискурсу у літературі доби романтизму та позитивізму акцентує увагу на тому, що у них поляк постає як «пан», «чужий», але водночас як культурний партнер¹⁰. Дослідженням суспільної свідомості українців щодо Польщі займається історик Л. Зашкільняк, який аналізуючи шкільні підручники, ЗМІ та художню літературу виявляє регіональні відмінності у сприйнятті поляків, вплив історичної пам'яті та міждержавних відносин¹¹. Соціолінгвістичне дослідження, засноване на анкетуванні студентів провела А. Кравчук, завдяки якому було виявлено, що сучасна молодь сприймає поляків переважно позитивно, а історичні конфлікти XX ст. мають слабкий вплив на мовну молодіжну свідомість¹². Історико-культурологічне дослідження польської присутності в Україні здійснив О. Калакура. Розглянувши, як поляки сприймалися в українському етнографічному дискурсі, побутових уявленнях і локальній пам'яті¹³. Відомий історик Я. Грицак вивчаючи постать І. Франка поряд з тим аналізує його польсько-українські інтелектуальні контакти, зазначаючи, що поляк постає як «чужий пан», але також як культурний виклик і партнер у модерному проєкті¹⁴.

¹⁰ Гончаренко Б. Постать українця в польських творах і поляка в українській літературі другої половини XIX століття. *Наукові записки НаУКМА*, 2010.

¹¹ Зашкільняк Л. Образ Польщі та поляків у сучасній Україні. *Slavonic Studies*, Львівський університет, 2011.

¹² Кравчук А. Стереотип поляка у мовній свідомості української молоді. *Вісник Львівського університету*, 2020.

¹³ Калакура О. Поляки на землях України: ментально-етнографічний портрет XX століття. *Монографія*, Київ: Либідь, 2007.

¹⁴ Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота. Київ: Критика, 2006.

Окремо у цих дослідженнях стоїть постать І. Лисяка–Рудницького, яка стала мостом між академічною історією та культурною пам'яттю. Вона допомогла українським інтелектуалам осмислити складні польсько-українські взаємини не лише як конфлікт, а як ресурс для ідентичності й діалогу. Він наголошував, що образ поляка в українській культурі – це не лише «пан-колонізатор», а й культурний виклик, який стимулював модернізацію української думки. У його есеях поляк часто постає як «чужий», але водночас як «дзеркало», через яке українці осмислювали себе. При тому І. Лисяк-Рудницький прагнув показати Україну як частину європейської цивілізації, де польський фактор був одним із ключових¹⁵.

Польські сучасні дослідження формують образ українця як «іншого» у літературі та пам'яті, а також на сучасних процесах інтеграції. Польські дослідники підходять до образу українця багатопланово: літературознавці аналізують романтичні та історичні тексти, історики – конфлікти ХХ ст., а антропологи та соціологи – сучасні процеси міграції та інтеграції. Це дозволяє побачити, як образ українця змінювався від «ворога» до «сусіда» і «партнера». Праця, що важлива для розуміння довготривалих стереотипів та заклала підвалини наукового інтересу щодо образів написана А. Хойновським, у ній історик аналізує, як у польській історичній пам'яті формувався образ українця від козацьких воєн до ХХ ст.¹⁶ Г. Мотика у своєму історичному дослідженні польсько–українських конфліктів у ХХ ст. показує, як у польській пам'яті закріпився образ українця як «ворога» та «чужого» внаслідок воєнних подій¹⁷. У літературознавчому аналізі польських романтичних і позитивістських текстів зробленому А. Зембою українець постає як «екзотичний інший», як загроза польському порядку через призму історичних конфліктів (гайдамащина, козацькі війни)¹⁸. У популярно-науковій книзі, що описує сучасне сприйняття українців у Польщі журналіст П. Погоржельський показує, як поляки сприймають українців у сучасному культурному та соціальному контексті, як змінюється образ українця від «чужого» до «сусіда» і «партнера» у ХХІ ст.¹⁹ Дослідження цього тексту стало предметом академічних статей про образ українця в польській ментальності²⁰. Антропологічне дослідження сучасної української діаспори в Польщі П. Тшешинської та Г. Демель аналізує механізми «othering» – відчуження українців у польському суспільстві, навіть попри культурну близькість²¹. Центр Мєрошевського (Centrum Mieroszewskiego) – проводить опитування та дослідження про взаємне сприйняття поляків і українців, включаючи питання культурної спадщини та ідентичності.

¹⁵ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ : Основи, 1994.

¹⁶ Chojnowski A. Ukraińcy w polskiej świadomości historycznej. Warszawa, 2000.

¹⁷ Motyka G. Ukraińska partyzantka 1942–1960. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 2006.

¹⁸ Zięba A. Obraz Ukraińca w literaturze polskiej XIX wieku. Kraków, 1998.

¹⁹ Pogorzelski P. Ukraiński barszcz. Warszawa: Wydawnictwo Czarne, 2019.

²⁰ Годун Х. Образ українця в ментальності поляків (на матеріалі книги «Український борщ» журналіста Петра Погоржельського). *Studia linguistica*, 2019. Vol. 14. P. 91–106. <https://doi.org/10.17721/StudLing2019.14.91–106>

²¹ Trzecińska P., Demel G. Forming a Ukrainian Diaspora in Poland: Between “Common Culture,” National Naturalism, and Othering. 2024.

Окрім соціогуманітарної складової на формування образів впливала і політика імперій – Російської, Австрійської та Радянської. Вона мала вирішальний вплив і діяла як «матриця» ідентичності, задаючи рамки культурних і соціальних уявлень. Так, у Російській імперії українці сприймалися як «малороси», частина імперського тіла, але водночас «чужі» через мову й традиції. Поляки ж у російському дискурсі – «небезпечні чужі», носії католицизму й політичного бунту. Завдяки чому українці бачили поляків як «панів» і «колонізаторів», бо імперська політика підсилювала соціальну ієрархію між ними, утверджуючи при тому образ поляка як «ворога» й «панівного чужого».

В Австрійській імперії українці (русини) позиціонувалися як «лояльні піддані», але водночас «чужі» для польської шляхти, яка домінувала в Галичині. Поляки у Галичині були «своїми» для імперії, але «чужі» для українців через контроль над адміністрацією та культурою. Таким чином, австрійська політика створювала подвійність – українці й поляки були «своїми» для імперії, але «чужими» одне для одного, породжуючи конкуренцію між поляками й українцями за статус «своїх» у Галичині.

За часів Радянського Союзу українці були інтегровані як «радянські», але часто редуковані до «національної меншини» в імперському центрі. Поляки у радянському дискурсі залишалися «чужими» через католицизм і зв'язки із Заходом, але водночас не відкидалось і те, що вони були союзниками у Другій світовій війні. Радянський Союз намагався витіснити або спотворити пам'ять про конфлікти (Волинь, переселення), що закріплювало образи «чужого» через замовчування та підсилювало травматичний ефект у родинній пам'яті. Ці образи передавалися через літературу, фольклор, усну пам'ять і політику імперій, формуючи довготривалі стереотипи.

Народні пісні, думи й легенди також були одним із найпотужніших джерел формування стереотипів у польсько-українських взаєминах. Вони діяли як усна пам'ять, що передавала уявлення про «своїх» і «чужих» від покоління до покоління.

У багатьох українських піснях поляк постає як «чужий пан», що гнобить селян. Зокрема у думах про гайдамаків, де поляки зображені як вороги народу. У Думах про козацькі війни («Дума про Хмельницького», «Дума про Корсунську битву») – поляки постають як вороги, проти яких бореться «свій» козак. У піснях про Коліївщину («Ой, з-за гори кам'яної», «Гей, не дивуйтесь, добрії люди») – поляки зображені як «пани-гнобителі», гайдамаки як месники. Антипанські пісні («Ой, пане, пане, паночку») – поляк як символ чужої влади, що протиставляється народному світу. У весільних та побутових піснях поляк нерідко згадується як «чужий жених» або «пан», що загрожує традиційному укладу.

У свою чергу у польських легендах і піснях українець часто постає як «гайдамака» чи «козак», небезпечний і жорстокий. У польських легендах, піснях про козацькі напади, фольклорні перекази про Волинь і Поділля формується стереотип: українець це руйнівник порядку, загроза шляхетському світу.

На окрему увагу заслуговують шкільні програми та підручники які закріплюють офіційні інтерпретації історії. В Україні – акцент на героїчних постатях (козаки, визвольні рухи), що формує образ «своїх» як борців за свободу. У Польщі – наголос на державності та шляхетських традиціях,

що підсилює образ «своїх» як носіїв порядку. «Чужі» часто зображуються через травматичні конфлікти (наприклад, Волинь у польських підручниках, панське гноблення в українських).

2. Міграція як чинники формування новітніх образів

Сьогодні національна історична колективна пам'ять стала механізмом конструювання «своїх» і «чужих», який може бути як джерелом конфлікту, так і ресурсом для примирення. Вона визначає рамки ідентичності, але водночас здатна трансформуватися й відкривати простір для нових моделей співжиття. Такій трансформації активно сприяють процеси міграції та глобалізації, що змінюють концепти з «чужого» у «сусіда» чи «партнера».

Діаспорні громади також виступають важливим чинником у формуванні взаємних образів. Вони є носіями пам'яті, культурних практик і соціальних стереотипів, що закріплюють уявлення про «своїх» та «чужих». Вислів українського історика добре ілюструє травматичний досвід українців, який закріплював образ «панівної нації» (поляків, росіян, австрійців) у народній пам'яті. Так, Я. Грицак, говорячи про травматичну повторюваність історії, зазначив, що «уся історія – ряд, безупинний, безперервний ряд повстань, війн, пожарищ, голоду, набігів, військових переворотів, інтриг, сварок, підкопування... І розшарпаний, зацькований народ знову безпомічний жде, якому панові його оддадуть»²². Про те, яка пам'ять про воєнні конфлікти і які вона формує образи у польському суспільстві можемо судити зі слів польського історика Г. Мотики, який ставить питання про різні національні інтерпретації УПА: «Чому для значної частини українців вояки УПА є героями, а для нас вони асоціюються головним чином з антипольськими акціями на Волині й у Галичині?»²³.

Сучасні дослідження показують, що міграція поступово трансформує образ «чужого» у більш нейтральний або навіть позитивний – «сусіда», співмешканця, колегу. Це відбувається через щоденні контакти, економічну взаємозалежність та культурну інтеграцію. Дослідження українських науковців Е. Позднякової-Кирбят'євої та Ю. Мосаєва показують, що міграція створює нові соціальні ролі: мігрант перестає бути «чужим» і стає частиною локальної економіки та громади²⁴. Відбувається зміна статусу: від «загрози» до «ресурсу» для розвитку суспільства.

За даними NBP (Національного банку Польщі, 2025), українці становлять найбільшу групу мігрантів у Польщі. Більшість українців самостійно покривають витрати на житло та демонструють зростання рівня володіння польською мовою, що полегшує працевлаштування й навчання²⁵.

²² Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. 1996.

²³ Motyki G. *Ukraińska partyzantka 1942–1960*. Warszawa, 2006.

²⁴ Позднякова-Кирбят'єва Е., Мосаєв Ю. Соціологічний вимір міграційних процесів в сучасному українському суспільстві. *Migration & Law*. 2022. Vol. 2 (issues 1–2). С. 41–55. <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2022-2-1-2-41-56>

²⁵ Інтеграція українців у Польщі у 2025 році: який рівень безробіття серед мігрантів. <https://navimigrant.pl/>

Опитування Gremi Personal (травень-червень 2025, 1560 респондентів у семи найбільших містах Польщі) показало, що: значна частина українців відчуває соціальну невизначеність; попри інтеграцію, 30–35% респондентів повідомили про випадки негативного ставлення; багато хто зберігає потенціал для повернення додому, що свідчить про неповну інтеграцію²⁶.

Польські соціологічні дослідження показують подвійну динаміку: у великих містах українці дедалі більше сприймаються як сусіди та колеги; у менших громадах зберігається образ «чужого», особливо через історичні травми та конкуренцію на ринку праці.

Центр Мєрошевського (2026) у дослідженні «Польща і поляки очима українців» зафіксував, що українці оцінюють поляків здебільшого позитивно, але пам'ять про історичні конфлікти залишається чинником дистанції. Дослідження MOM (IOM Ukraine) виявило, що медіа поступово відходять від образу мігранта як «чужого» й дедалі частіше показують його як «сусіда» чи «колегу». Це особливо помітно у висвітленні трудових мігрантів: вони стають частиною повсякденного життя, а не лише «іншими»²⁷.

Н. Никифорова «Соціологія міграцій та вимушених переселень» підкреслює, що міграція змінює уявлення про «своїх» і «чужих» через міжпоколінну інтеграцію²⁸.

Ф. Марфліт уже напочатку ХХІ ст. зазначав, що «існує подвійна проблема: байдужість істориків до питань біженців та відразу фахівців з примусової міграції до історії»²⁹. Незважаючи на те, що Ф. Марфліт написав це понад 15 років тому, усе ще існує явна потреба в дослідженнях, обґрунтованих історично, які вивчають довготривалі наслідки воєн та конфліктів, а також супутню примусову міграцію та розлучення сімей, не лише серед тих, хто пережив їх особисто, а й серед їхніх нащадків. На щастя, серед дослідників міграції зростає інтерес до кращого розуміння наслідків колективних спогадів про травматичне минуле в діаспорних спільнотах між поколіннями. Так, головна дослідниця міжпоколінної передачі травми М. Гірш пояснює, як діти та онуки травмованих груп «успадковують» пам'ять, якої не пережили. Для діаспор це ключове: травма стає частиною ідентичності через сімейні наративи, фотографії, мовчання, культурні практики»³⁰.

Українська діаспора – це класичний приклад спільноти, де травматичне минуле (Голодомор, репресії, війни, депортації) передається між поколіннями через сімейні історії, ритуали, інституції, політичну активність і культурні практики, формуючи стійку колективну ідентичність.

²⁶ Бурич М. Скільки українців стикалися з негативним ставленням у Польщі: результати опитування. <https://glavcom.ua>

²⁷ Висвітлення міграції та мігрантів в українських медіа. *Дослідження. migration_media_narratives_report_2021_ukr.pdf*

²⁸ Никифорова Н. Соціологія міграцій та вимушених переселень: електронний навчальний посібник. Київ : МДУ, 2024. 197 с. <https://files.znu.edu.ua>

²⁹ Marfleet P. Refugees in a Global Era. Palgrave Macmillan, 2006. P. 136.

³⁰ Hirsch, M. The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust. New York : Columbia University Press, 2012.

Після 2014 р. українська діаспора зазнала суттєвого кількісного та якісного оновлення. Анексія Криму, війна на Донбасі та економічна нестабільність спричинили масштабну трудову та вимушену міграцію до країн ЄС, Канади та США. Ця хвиля мала переважно економічно-політичний характер, але вже тоді формувала нові спільноти, які поєднували досвід вимушеного переселення з активною громадянською позицією.

Після повномасштабного вторгнення 2022 р. масштаби міграції стали безпрецедентними: мільйони українців опинилися в статусі біженців. Це радикально змінило структуру діаспори, перетворивши її з традиційної «історичної» на динамічну, багат шарову та травматизовану спільноту, де співіснують різні покоління мігрантів із різними досвідами втрати та вигнання. У контексті теорій Д. Александера українська діаспора після 2014 і 2022 років демонструє класичні механізми постпам'яті та культурної травми³¹.

Після 2014 р., а особливо після 2022-го, українці пережили різке загострення відчуття колективної межі між «нами» і «ними». Для них це не абстрактна категорія – вона формується через досвід: втрати дому, насильства, окупації, вимушеної міграції, інформаційної війни. У таких умовах опозиція «свій/чужий» стає механізмом психологічної самооборони, способом зберегти цілісність ідентичності.

У нових хвилях міграції «свій» означає не лише «українець за походженням». Після 2022 р. «своїми» стали: усі, хто підтримує Україну, волонтери, приймаючі родини, активісти, іноземці, які допомагають біженцям. Це відповідає ідеї М. Ротберга про мультинаправлену пам'ять: пам'ять про травму відкриває можливість для нових союзів³².

Водночас «свій» у діаспорі – це також: людина, яка розуміє досвід втрати, носій спільної травми, учасник ритуалів пам'яті, член волонтерської мережі. Тобто «свій» – це не етнічна, а емпатійно-травматична категорія.

У той же час образ «чужого» став складнішим і багатовимірним. Очевидним є те, що росіяни (особливо ті, хто підтримує війну) стають уособленням «чужого». Це не просто політична категорія – це травматичний образ, який закріплюється через досвід насильства. Не менш «чужим» є і той хто, якщо не висловлює підтримку росії, але відбувається мовчанкою чи уникає прямої позиції, або байдужий. У приймаючих суспільствах «чужими» стають ті, хто «не розуміє війни», ставиться з недовірою до біженців, демонструє втому від української теми.

У діаспорі з'являється і внутрішній «чужий»: ті, хто хоче швидко асимілюватися, ті, хто дистанціюється від української теми, ті, хто не поділяє спільних ритуалів пам'яті. Це створює внутрішні напруження, характерні для будь-якої травматизованої спільноти.

Крім того виробляється межа між «свій/чужий» як механізм передачі пам'яті. У діаспорі ця межа стає інструментом міжпоколінної передачі травми. Як це працює: дітям пояснюють, «чому ми тут» – через історії про війну; ритуали

³¹ Alexander, J. C. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley : University of California Press, 2004.

³² Rothberg, M. *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford : Stanford University Press, 2009.

пам'яті формують відчуття «ми»; образ «чужого» допомагає зрозуміти причини втрати дому; культурні практики (мова, пісні, символи) закріплюють межу «свій/чужий» у позитивному сенсі – як спосіб зберегти себе. Таким чином, межа «свій/чужий» стає структурою пам'яті, а не лише соціальною категорією.

Також відбулося переосмислення «чужого» через досвід солідарності. Після 2022 р. українці масово пережили досвід підтримки від інших народів. Це спричинило переоцінку образу «чужого»: поляки, німці, литовці, ірландці, канадці стали «своїми» через дії, а не походження; «чужий» перестав бути автоматично пов'язаний із «неукраїнцем»; межа стала динамічною, залежною від етичної позиції. Це важливий злам у діаспорній ідентичності.

Таким чином, міграція поступово сприяє трансформації образів «чужого», які закріплювалися у фольклорі та родинній пам'яті. Вона створює нові моделі співжиття, де «чужий» стає «сусідом», а іноді й «своїм». Це відкриває перспективи для формування більш інклюзивної культурної політики та міжнаціонального діалогу. Вона показує, що «сусідство» формується як новий соціальний контракт, де культурні відмінності стають менш загрозливими.

3. Сучасний етап: цифрове переосмислення образів «свого» та «чужого»

У ХХ ст. на формування образів значно вплинули політичні ідеології – націоналізм, комунізм, міжвоєнні державні політики, пропаганда. Вони часто використовували історичні травми для мобілізації населення, що призводило до радикалізації взаємних образів. У цей період пам'ять про минуле стала інструментом політичної боротьби, а образ «чужого» – засобом легітимації власних дій.

У формуванні того чи іншого образу не стоять осторонь і державні інституції, що діють як архітектори пам'яті та ідентичності: вони формують офіційні наративи через освіту, медіа, меморіальну політику та правові рамки. У цих наративах, незалежно від країни – «свої» завжди постають як герої чи жертви, а «чужі» – як агресори або колонізатори. Монументи, пам'ятні дати, державні ритуали закріплюють офіційні образи. Українські інституції закріплюють: День пам'яті жертв політичних репресій, вшанування героїв визвольних рухів. Польські інституції – офіційні комеморації Волинської трагедії, пам'ять про «жертви українських нападів».

Державна політика напряму чи опосередковано впливає на основні вектори сучасної маскультури. Так, фільм «Волинь» (В. Смажовський) відіграв роль потужного регенератора образу «чужого-ворога» в польському суспільстві, актуалізуючи старі страхи. На противагу йому, спільний проєкт (наприклад, серіал «Кава з кардамоном») намагається будувати образ «свого» через спільну історію побуту, кохання та спільні цінності XIX ст. Загалом кінематограф виступає своєрідним лакмусовим папірцем. До початку повномасштабного вторгнення на польському телебаченні активно культивувався такий собі образ «заробітчанина», згодом – «біженця». У польських серіалах (наприклад, «Дівчата зі Львова» / *Dziewczyny ze Lwowa*) довгий час формувався образ українки як «своєї», але соціально нижчої – працюючої, широкі, проте обмеженої сферою послуг. Після 24 лютого 2022 р. цей образ змінився

на «гостя-героя». Українці в масовій свідомості Польщі стали «своїми» через опір російській агресії, що сприймається як захист спільного європейського дому. Спільні вороги (путін, російська армія) стали головним чинником зближення. Мемі про «польських танків» чи «українських трактористів» створюють образ єдиного фронту «своїх». Водночас, економічні конфлікти (блокування кордону фермерами) породжують негативні образи «чужого-конкурента», що активно тиражується в соцмережах. Таким чином, якщо раніше «свій» визначався через релігію чи спільне минуле (Річ Посполита), сьогодні – через спільні цінності (демократія, безпека) та спільного ворога.

У соціальних мережах та мем-культурі образи «свого» та «чужого» трансформуються найшвидше, оскільки цей простір позбавлений академічної цензури та офіційного етикету. Дуети (наприклад, Енеї та Kozak System, Jerry Heil та Ochman) популяризують образ культурної близькості. Використання спільних мовних елементів у піснях руйнує бар'єр «чужості». Популярні польські автори (наприклад, З. Мілошевський) часто вводять українських персонажів як інтегровану частину сучасного польського міста, що робить українця «своїм» сусідом, а не далеким історичним персонажем. Після 2022 р. в соцмережах (X, TikTok, Instagram) став домінувати образ «свого-союзника». Мемі про «польські Крави» (CAU Kراب) та «українських трактористів» створили образ непереможної коаліції. Польща в українських мемах постає як «найкращий друг, який завжди подасть снаряд», а Україна в польських – як «щит Європи».

Популярні комікси (наприклад, у стилі Countryballs) зображують Польщу та Україну як двох персонажів, що сваряться через історію, але миттєво об'єднуються проти зовнішньої загрози. Це легітимізує образ «свого», з яким можна мати суперечки, але не ворожнечу.

І хоча соцмережі зробили образ «свого» більш людяним і близьким (через гумор), але водночас зробили образ «чужого» більш вразливим до маніпуляцій (через фейки та швидкі емоції). Російські ІПСО (інформаційно-психологічні операції) у контексті польсько-українських відносин працюють як «підсилювач болю»: вони не вигадують нові проблеми, а беруть реальні історичні чи економічні суперечності та роздувають їх до рівня непереможної ворожнечі. Головна мета – зруйнувати образ «свого-союзника» і повернути образ «чужого-ворога». Основними стратегіями та наративами російських ІПСО є перш за все експлуатація «Травми Волині» (Історичне роз'єднання), це найстабільніший інструмент. Алгоритми соцмереж підкидають користувачам найбільш конфліктний контент, що знову маркує іншу сторону як «чужого-ворога», апелюючи до подій 80-річної давнини. Це створює інформаційну бульбашку, де історична травма стає головним фільтром сприйняття сучасності. Російські ботоферми та анонімні Telegram-канали масово поширюють контент, що акцентує увагу на Волинській трагедії. Одночасно створюючи фейкові петиції, провокаційні написи на пам'ятниках або відео з «обуреними поляками». Ставлячи собі за мету сформувати в поляків образ українця як «прихованого різника/бандепstandardівця», а в українців – образ поляка як «шовініста», який нібито хоче загарбати Західну Україну (міф про «польську анексію Львова»). Попри активну роботу ІПСО щодо Волині,

соціологія показує цікавий феномен: для молоді (18–30 років) в обох країнах історія перестала бути маркером «чужості». Вони більше фокусуються на спільному майбутньому в ЄС. Старше покоління залишається більш вразливим до історичних маніпуляцій, але навіть там підтримка України як стратегічного партнера переважає над історичними образами.

Не менш популярною темою в ІПСО є дискредитація біженців («Українець – невдячний утриманець»). В польському сегменті соцмереж (X, TikTok) системно просуваються ролики про «розкішне життя українців на польські податки». Поширення відео з дорогими авто на українських номерах або вигаданих історій про «пріоритетне обслуговування українців у лікарнях» ставить за мету перетворити «свого-гостя, який потребує захисту» на «чужого-паразита», який об'їдає польську родину. Тут «чужим» стає той, хто нібито зловживає гостинністю, що руйнує попередній образ «біженця в біді».

У польському сегменті соцмереж з'являються мему, де український фермер чи водій фури постає як «чужий», що загрожує добробуту польської родини.

Соціальні мережі легалізували змішування мов: Полонізми в TikTok: Українські блогери в Польщі створюють контент про «пшепрашам» та «курва», що з іронічного висміювання перетворилося на маркер «свого», який адаптувався. Через мережу ботів поширюються тези про «українізацію Польщі» (псевдонаукові статті про те, що польська культура гине під натиском української мови) та «полонізацію України». Проводиться робота через невеликі групи у Facebook («Підслухано у Кракові» тощо), де анонімні акаунти вкидають чутки про побутові конфлікти між сусідами різних національностей. Мережа «Doppelgänger»: Створення копій відомих медіа (наприклад, польської «Gazeta Wyborcza» чи «Української правди»), де публікуються фейкові статті про конфлікти між країнами. Таким чином, за мету ставиться посіяти страх на консервативні верстви обох країн втратою ідентичності перед «чужим» впливом та мовної і культурної дегуманізація.

Російські спецслужби активно підтримують радикальні гасла під час протестів на кордоні, засилаючи у протестне середовище агентів впливу з плакатами на кшталт «Путін, наведи порядок» або закликами повністю розірвати відносини з Україною. Таким чином, створюючи в українців образ поляка як «зрадника», що встромляє ніж у спину під час війни, а в поляків – образ українського агросектору як «смертельної загрози» для ЄС.

При тому слід зазначити, що громадянське суспільство обох країн вибудовує «імунну систему» проти маніпуляцій. Протидія ІПСО сьогодні – це поєднання високих технологій, медіаграмотності та прямої «народної дипломатії». Такі платформи, як польська StopFake PL (філія українського StopFake) або Demagog.org.pl, оперативно спростовують фейки про українських біженців та «історичні претензії». Проект Oко.press активно викриває російські мережі впливу в польських соцмережах, пояснюючи механізми роботи ботоферм. Організації на кшталт CyberElves (міжнародна мережа волонтерів, активна в Польщі та Україні) відстежують координовані атаки в X (Twitter) та Facebook. Вони масово репортять ботів, що поширюють мову ворожнечі, та «підсвічують» акаунти, які мімікрують під звичайних громадян.

Проекти на зразок *Ukrainer* (польська версія) показують Україну не через призму війни чи конфліктів, а як сучасну, креативну країну. Це руйнує образ «бідного сусіда» або «агресивного націоналіста». Польський фонд *Fundacja Ocalenie* працює над олюдненням образу біженця, надаючи слово реальним людям, що нівелює анонімні викиди ІПСО.

Громадські ініціативи (наприклад, Форум польсько-українського партнерства) організовують зустрічі істориків та інтелектуалів, щоб вивести болючі питання (як Волинь) із поля емоційних мемів у поле наукового дискурсу. Це позбавляє ІПСО їхнього головного «палива» – недовомок. Флешмоби під хештегами на кшталт *#Pomagamy Ukraini* або *#Dziękujemy Polsce* створюють позитивний інформаційний шум, який перебиває негативні викиди. Це інструмент «м'якої сили», що закріплює образ «свого» через вдячність і спільну дію. Проведення тренінгів для літніх людей та мешканців прикордонних регіонів, де пояснюють, як розпізнати маніпулятивні заголовки про «зернову війну» чи «закриття кордонів». Ці інструменти допомагають змістити фокус із емоційного реагування (на що розраховує Росія) на критичне мислення. Образ «свого» тепер захищається не гаслами, а конкретними фактами спільної боротьби та взаємодопомоги.

За допомогою соціологічних даних можна простежити, як медійна боротьба та реальний досвід взаємодії трансформують образи «свого» та «чужого». Останні опитування (зокрема Центру Разумкова, польського CBOS та проєкту «Барометр польсько-українських відносин») демонструють динаміку від «ейфорії» до «прагматизації».

До 2022 р. Польща сприймалася українцями як «країна для заробітків», а Україна поляками – як «нестабільний сусід». Згідно з опитуваннями українців у 2023–2024 рр., Польща стабільно посідає перше або друге місце (разом із Великою Британією та США) у рейтингу найбільш дружніх країн. Понад 80–90% українців позитивно оцінюють роль Польщі. Образ «свого» закріпився через поняття «братерства по зброї». У 2023 р. ставлення поляків до українців досягло історичного максимуму за останні 30 років. Українці випередили традиційно «улюблених» поляками чехів та американців у рейтингу симпатій. Однак, уже у 2024 р. фіксують певне охолодження, яке є результатом як природної втоми, так і успішних інформаційних атак. Частка поляків, які підтримують надання допомоги Україні, залишається високою (понад 60–70%), проте зросла кількість тих, хто вважає, що «українці отримують занадто багато пільг». Це прямий наслідок наративів про «чужого конкурента». У той же час, блокада кордону фермерами спричинила появу негативного тренду серед українців щодо поляків. Якщо у 2022 р. образ поляка був «бездоганним лицарем», то у 2024-му з'явився образ «свого, який підвів у важку хвилину».. Близько 40% українців відзначили погіршення ставлення до польської влади, хоча ставлення до польського народу залишилося переважно позитивним.

Отже, соціологія показує, що особистий контакт перемагає медійні фейки: поляки, які мають особистих знайомих серед українців (а це понад 2/3 населення), значно менше піддаються впливу ІПСО. Для них українець – це конкретний «свій» колега чи сусід, а не анонімний «чужий» із пропагандистських роликів.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз джерел формування польсько-українських образів «свого» та «чужого» засвідчує, що ці уявлення не є випадковими чи ситуативними, а становлять стійкі історико-культурні конструкції, сформовані внаслідок тривалих процесів політичного, релігійного, соціального та культурного співіснування. Дихотомія «свій/чужий» у польсько-українському контексті виявляє високу інерційність: вона постійно відтворюється й переосмислюється в нових історичних умовах, зберігаючи водночас ключові структурні ознаки.

У ранньомодерний та модерний періоди ці образи формувалися передусім через релігійні відмінності, соціальну ієрархію та політичні асиметрії, що закріплювалися у фольклорі, літературі й політичній риторичі. Романтична екзотизація України в польському дискурсі та образ поляка як «пана-колонізатора» в українській культурі стали не лише результатом конкретних історичних конфліктів, а й важливими елементами довготривалої культурної пам'яті, які впливали на формування колективних ідентичностей.

У XX столітті ці уявлення зазнали подальшої радикалізації під впливом національних ідеологій, імперських політик та травматичного досвіду воєн і депортацій. Пам'ять про конфлікти стала важливим інструментом політичної мобілізації, а образ «чужого» – засобом легітимації власної позиції. Водночас навіть у цей період образи не були однозначними й допускали варіативність, залежно від соціального середовища, регіону та покоління.

Сучасний етап характеризується якісно новими механізмами трансформації образів «свого» та «чужого», пов'язаними з масовою міграцією, цифровими медіа, масовою культурою та інформаційними війнами. Міграційний досвід і повсякденні контакти поступово зміщують сприйняття від образу «чужого-ворога» до образу «сусіда» або «партнера», хоча цей процес не є лінійним і остаточним. Масова культура та соціальні мережі водночас відкривають простір для нових інклюзивних образів і залишаються вразливими до маніпуляцій, що особливо виразно проявляється в діяльності інформаційно-психологічних операцій.

Отже, дихотомія «свій/чужий» у польсько-українських взаєминах функціонує на кількох рівнях: як аналітична категорія імагології, як елемент історичної та культурної пам'яті та як інструмент сучасної медійної й політичної взаємодії. Йдеться не про усунення конфліктності цих образів, а про розуміння умов, за яких конфлікт пам'ятей не відтворює символічне насильство й не перетворюється на механізм поляризації.

Таким чином, усвідомлення багатшаровості та історичної зумовленості образів «свого» та «чужого» відкриває можливості для критичного переосмислення минулого без його спрощення або витіснення. Саме така рефлексія створює підґрунтя для відповідального міжкультурного діалогу, в якому пам'ять виступає не лише джерелом конфлікту, а й потенційним ресурсом взаєморозуміння у сучасних польсько-українських відносинах.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу джерел формування польсько-українських образів «свого» та «чужого» у культурній пам'яті, літературі та історичному

дискурсі. Автори розглядають імагологію як методологічну основу дослідження, простежуючи її зв'язки з постколоніальними студіями, memory studies та border studies. У роботі показано, що образи «свого» й «чужого» формувалися під впливом релігійних відмінностей, політичних конфліктів, літературних і мистецьких репрезентацій, а також соціокультурної дистанції. Особливу увагу приділено польсько-українському контексту від XVI ст. до сучасності: від моделі «gente Ruthenus, natione Polonus» та романтичної екзотизації України до ідеологічних конструктів XX ст. і сучасних уявлень про поляків як «сусідів-партнерів». Порівняльний аналіз демонструє еволюцію взаємних образів – від «пан-колонізатора» та «ворога» до культурного партнера й співтворця. У статті використано широкий спектр українських і польських досліджень, що дозволяє побачити динаміку цих уявлень. Робота робить внесок у розуміння механізмів ідентичності та культурної пам'яті, підкреслюючи значення історичних травм і водночас потенціал діалогу між двома націями.

Література

1. Alexander, J. C. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley : University of California Press, 2004.
2. Assmann A. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011.
3. Assmann J. *Religion and Cultural Memory*. Stanford : Stanford University Press, 2006.
4. Chojnowski A. *Ukraińcy w polskiej świadomości historycznej*. Warszawa, 2000.
5. Hirsch, M. *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust*. New York : Columbia University Press, 2012.
6. Motyka G. *Ukraińska partyzantka 1942–1960*. Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN, 2006.
7. Orichowski S. *Opera omnia*. Kraków, 1574.
8. Marfleet P. *Refugees in a Global Era*. Palgrave Macmillan, 2006. P.
9. Pogorzelski P. *Ukraiński barszcz*. Warszawa: Wydawnictwo Czarne, 2019.
10. Rothberg, M. *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford : Stanford University Press, 2009.
11. Said E. *Orientalism*. New York : Vintage Books, 1979.
12. Trzecińska P., Demel G. *Forming a Ukrainian Diaspora in Poland: Between «Common Culture», National Naturalism, and Othering*. 2024.
13. Wilson T., Donnan H. (eds.). *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998.
14. Zięba A. *Obraz Ukraińca w literaturze polskiej XIX wieku*. Kraków, 1998.
15. Бурчак М. Скільки українців стикалися з негативним ставленням у Польщі: результати опитування. <https://glavcom.ua>
16. Висвітлення міграції та мігрантів в українських медіа. *Дослідження. migration_media_narratives_report_2021_ukr.pdf*
17. Гнатюк О. Прощання з імперією: українські дискусії про ідентичність. Київ: Критика, 2005.
18. Годун Х. Образ українця в ментальності поляків(на матеріалі книги «Український борщ» журналіста Петра Погожельського). *Studia linguistica*, 2019. Vol. 14. P. 91–106. <https://doi.org/10.17721/StudLing2019.14.91–106>

19. Гончаренко Б. Постать українця в польських творах і поляка в українській літературі другої половини XIX століття. *Наукові записки НаУКМА*, 2010.
20. Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. 1996.
21. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота. Київ : Критика, 2006.
22. Зашкільняк Л. Образ Польщі та поляків у сучасній Україні. *Slavonic Studies*, Львівський університет, 2011.
23. Інтеграція українців у Польщі у 2025 році: який рівень безробіття серед мігрантів. <https://navimigrant.pl/>
24. Калакура О. Поляки на землях України: ментально-етнографічний портрет XX століття. Монографія, Київ: Либідь, 2007.
25. Кравчук А. Стереотип поляка у мовній свідомості української молоді. *Вісник Львівського університету*, 2020.
26. Кривицька О. Соціокультурна дистанція та образ «чужого» в умовах збройного конфлікту на Сході України. Київ : Інститут соціології НАН України, 2020.
27. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ : Основи, 1994.
28. Никифєренко Н. Соціологія міграцій та вимушених переселень: електронний навчальний посібник. Київ : МДУ, 2024. 197 с. <https://files.znu.edu.ua>
29. Позднякова-Кирбят'єва Е., Мосаєв Ю. Соціологічний вимір міграційних процесів в сучасному українському суспільстві. *Migration & Law*. 2022. Vol. 2 (issues 1–2). С. 41–55. <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2022-2-1-2-41-56>
30. Ступницька Н., Ленська О. Образ «свій/чужий» у сучасній імагології. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2018.
31. Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і довкруги): спогади: у 2 т. / Ю. Шевельов (Юрій Шерех). Харків ; Нью-Йорк : вид. часопису «Березіль», вид-во М. П. Коць, 2001. Т. 1: В Україні. 429 с.; Т. 2: В Європі. 304 с.

Information about the authors:

Filipovych Myroslava Bogdanivna,

PhD in History, Associate Professor,

Honorary Professor of the Baltic Research Institute for Economic Sector

Transformation Problems, Riga, Republic of Latvia,

Associate Professor of the Department of Documentation

and Information Activities

Academy of Recreational Technologies and Law

11, Voloschkova str., Lutsk, 43008, Ukraine

Shemonaev Oleksandr Vadimovich,

postgraduate student of the fourth year of study

in the specialty 032 – History and Archeology,

Department of World History

Lesya Ukrainka Volyn National University

3, Peremohy str., Rivne, 33003, Ukraine